

گونه شناسی سفال‌های دوره ایلام قدیم محوطه کنی جونی جنوبی کوه‌دشت

فرشید حیدری

دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

ha.farshid.dr@gmail.com

کمال الدین نیکنامی

استاد گروه باستان‌شناسی، دانشگاه علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

بهمن فیروزمندی شیره جین

استاد گروه باستان‌شناسی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۲۰)

چکیده

سفال به عنوان مهمترین و فراوانترین داده فرهنگی در بسیاری از محوطه‌های باستانی از اهمیت بالایی در مطالعات باستان‌شناسی برخوردار است، به گونه‌ای که بسیاری از دوره‌بندی‌های زمانی بر مبنای مطالعات مقایسه‌ای سفالی انجام شده است؛ در واقع، شناخت سفال هر دوره یکی از بنیادی‌ترین مراحل مطالعات باستان‌شناسی است. گونه‌شناسی، طبقه‌بندی و سرانجام گاهنگاری سفال، ابزار مناسبی برای شناخت بیشتر سنت سفالگری در هر منطقه است. محوطه کنی جونی جنوبی در شهرستان کوه‌دشت، یکی از محوطه‌های منسوب به دوره ایلام قدیم است. براین اساس، با این پرسش بنیادی که تعیین قدمت محوطه از طریق طبقه‌بندی، گونه‌شناسی و مطالعات مقایسه‌ای سفال مربوط به چه دوره یا دورانی است؟ در این تحقیق با تکیه بر طبقه‌بندی، گونه‌شناسی و مطالعات تطبیقی سفال، گاه‌نگاری پیشنهادی آن ارائه شده است. براین اساس از مجموع کل سفال‌های جمع‌آوری شده توسط نگارندگان، تعداد ۳۱۶ قطعه سفال گونه‌شناسی، طبقه‌بندی و در چارچوب روش‌های رایج باستان‌شناختی، تجزیه و تحلیل و در نهایت منجر به ارائه گاهنگاری شده است. شیوه پژوهش از نوع توصیفی-تطبیقی است و نتایج براساس مطالعات مقایسه‌ای مورد تحلیل قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان داد از نظر توالی فرهنگی استقرار اصلی در کنی جونی جنوبی متعلق به دوره ایلام قدیم هست احتمالاً کنی جونی جنوبی مربوط به اواخر دوره ایلام قدیم هست و پراکنش یافته‌های فرهنگی نشان‌دهنده تمرکز سکونت در مرکز تپه هست.

واژگان کلیدی: گونه‌شناسی، سفال، کنی جونی جنوبی، ایلام قدیم

مقدمه:

در باستان‌شناسی شوشان دوره ی شیماشکی همان شوش V است و سفال لایه‌های ۳-۶ شهر شاهی I به این دوره تعلق دارد که در چند گروه گونه‌شناسی شده است (Carter 1980: 28). تاریخ فرهنگی و سیاسی ایلام باستان، به چهار دوره کلی شامل، آغاز ایلامی (حدود ۲۶۰۰ - ۳۲۰۰ ق. م)، ایلام کهن (شامل: سلسله‌های اووان / حدود ۲۱۰۰ - ۲۶۰۰ ق. م، شیماشکی / حدود ۱۹۰۰ - ۲۱۰۰ ق. م؛ و سوکالماخ / حدود ۱۵۰۰ - ۱۹۰۰ ق. م)، ایلام میانه (حدود ۱۱۰۰ - ۱۴۵۰ ق. م) و ایلام نو (حدود ۵۰۰ - ۷۵۰ ق. م) تقسیم‌بندی شده است (علیزاده، ۱۳۷۱: ۷۸ و Carter 1980: 21 & tab.1). در این میان، نام «شیماشکی» علاوه بر نام بخشی از دوره تاریخی ایلام کهن، نام یک منطقه ویژه جغرافیایی نیز به حساب می‌آید (نیکنامی و رفیعی علوی، ۱۳۸۸: ۲۰۰). سفال‌های نخودی غیرمنقوش با آمیزه ماسه، ماده گیاهی و شن نرم از مشخصه‌های سفال‌های به دست آمده از طبقه های ۳-۶ شهر شاهی I است. استفاده از نوارهای برجسته یا نوارهای برجسته مزین به نقوش فشار انگشتی، عمومی‌ترین شکل تزیینی است که در این مرحله یافت شده است. نوارهای برجسته را جداگانه و یا به صورت ترکیب چندتایی به کار برده‌اند. همچنین نوارهای کنده روی شانه سبوها، به میزان زیادی استفاده شده است (Carter, E 1979: 453). نوارهای برجسته با نشان فشار انگشتی و نوارهای برآمده ی ساده، شیوه ی رایج تزیین مورد استفاده

سفالگران پایان هزاره سوم و آغاز هزاره دوم ق.م بوده است. این روش، به ویژه در لایه‌های ۶-۵ (مرحله V_A) شهر شاهی I کاربرد داشته است. در لایه‌های ۴-۳ (مرحله V_B) از نوارهای کنده روی شانه برای تزیین سفال استفاده شده است (Carter, E 1980: 30). میان سفال‌های شهر شاهی I سه گونه سفال دیده می‌شود ۱- کاسه‌های با لبه عمودی و نوار فرو رفته زیر لبه (Upright-Indented- Band- Double rim)، ۲- سبوه‌های با زاویه دوگانه (Angled rim)، ۳- سبوه‌های با لبه سنگین شیاردار (Thickened grooved rim) (همان ۵۰-۶۷). از این دوره تکه سفال‌های منقوش پراکنده به دست آمده است. ساخت کاسه‌های مخروطی در لایه‌های ۶-۵ ادامه داشته و از شمار آنها کاسته شده است. کم‌کم کاسه‌های نیم‌دایره‌ای و کاسه‌های با لبه راست با نوار فرو رفته در زیر لبه، به جای کاسه‌های مخروطی دیده می‌شود. سبوه‌های با زاویه دوگانه در لایه ۶ نمود پیدا می‌کند و تولید این نوع سبوها در لایه‌های ۴-۳ فراگیر می‌شود. تولید سبوه‌های با شانه‌های دارای نوارهای برآمده که در لایه‌های ۸-۷ نمود پیدا کرده در لایه‌های ۶-۵ نیز ادامه داشته، اما از لایه‌های ۴-۳ بدست نیامده است. بخش شایان مطالعه مقایسه‌ای روی سفال لایه‌های این دوره از شهر شاهی I، با نمونه‌های بین‌النهرینی و نیز با یافته‌های شهر شاهی BVII- VI، بیانگر یک گستره تاریخی از ۱۹۰۰-

روش پژوهش:

شیوه پژوهش از نوع توصیفی- تطبیقی بوده و نتایج براساس مطالعه مقایسه ای مورد تحلیل قرار گرفته است؛ در واقع، مقاله حاضر با تکیه بر مطالعه اسناد، به ویژه متون نوشتاری دست اول و مطالعه میدانی انجام شده است. همچنین با استفاده از نتایج بررسی میدانی باستان شناسی، سفال های به دست آمده گونه شناسی، طبقه بندی و در نهایت با انجام مطالعه تطبیقی با محوطه های باستان شناختی کلیدی از این دوره، مقایسه و نتایج آن مورد تحلیل قرار گرفته است.

معرفی محوطه کنی جونی جنوبی

مختصات جغرافیایی محوطه شامل: 33 28 940 N: E:47 36 570 ارتفاع از سطح آبهای آزاد ۱۱۸۵ متر است. (نقشه شماره ۱) محوطه کنی جونی جنوبی در فاصله حدود ۲۰۰۰ متری جنوب شرق روستای چنارسفلی آزادبخت شهر کوهدشت واقع است. این محوطه که دارای زیرساخت طبیعی است، به حالت بیضی شکل، دارای طول ۹۲ متر در جهت شمالی- جنوبی و عرض ۷۵ متر در جهت شرقی غربی است. جاده آسفالتی و ارتباطی منطقه ضرونی و آزادبخت به مرکز شهر کوهدشت از فاصله ۴۰ متری جنوب غربی، جنوب و جنوب شرقی تپه می گذرد. رودخانه آزادبخت که در گذشته دارای آب فراوانی بوده است و شوربختانه به دلیل خشکسالی های پی در پی خشکیده است، اکنون با استفاده از آب فاضلاب

۲۲۰۰ ق.م برای لایه های ۶-۳ است. مهرها و کتیبه های مکشوفه از لایه های ۴-۳ نیز موید این تاریخ گذاری می باشد (Carter, E 1979: 453-454). کاسه های با لبه ی راست و دارای نوار فرو رفته در زیر لبه، از بارزترین گونه های ظرف های سفالین پایان هزاره سوم و آغاز هزاره دوم ق.م در میانرودان است (Carter, E 1980: 30). در دوره سوکالمخ، کاسه های با لبه ی راست و دارای نوار فرو رفته در زیر لبه دیده نمی شود. (Carter, E 1991: 294). سفال این دوره از شهر شاهی I با سفال شناخته شده در شهر شاهی BVII-VI در شوش و سفال لایه هایی که به دوره های اور III و ایسین لارسا در میانرودان تاریخ گذاری شده است، همسانی نزدیکی دارد (کارتر، ۱۳۷۶: ۷۷). در کاوش های تپه فرخ آباد دهلران نیز داده های شایانی از سفال های دوره ی شیماشکی به دست آمده است. (رایت، ۱۹۸۴، ۲۰۰). امروزه با کاوش هایی که در شوش و فرخ آباد و دیگر محوطه های هم دوره انجام شده، شناخت به نسبت مناسبی از سفال دوره شیماشکی داریم. پرسش پژوهش: پژوهش پیش رو برپایه این پرسش محوری که، محوطه مورد مطالعه کنی جونی براساس طبقه بندی، گونه شناسی و مطالعه مقایسه ای یافته های سطحی به ویژه سفال های به دست آمده مربوط به چه دوره یا دورانی است؟ نگارش شده و نتایج به دست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

گونه شناسی سفال‌های دوره ایلام قدیم.....

سطح تپه بلکه مواد فرهنگی نیز آنچنان قابل رویت نبود. (تصویر ۱)

در سطح تپه قطعات سنگی تراش خورده مستطیلی و مکعبی در ابعاد بزرگ و کوچک، دستاس سنگی به همراه قطعات سفالی که از لحاظ گونه شناسی مربوط به تمدن ایلام هستند، در کنار یک شیء سفالی ناشناخته، شبیه قرقره، مشاهده شد. همچنین تعداد فراوانی آجر شکسته در میان شخم‌های کشاورزی پراکنده شده بود که پس از مشاهده، بر سطح برخی از آنها کتیبه ای به خط میخی ایلامی در داخل یک کادر مستطیلی نوشته شده بود. برخی از این آجرها و آجرنشته ها که تقریباً سالمتر بودند دارای ۲۰ سانتی متر پهنا و قطر همه‌ی آنها ۸/۵ تا ۹ سانتی متر است. این آجرها از لحاظ کیفیت خوب پخته شده اند و دارای آمیزه گیاهی و مواد کانی مانند شن نرم هستند. این یافته ها بازگوی فعالیت انسان در تپه کنی جنوبی در ایلام قدیم می‌باشند (تصویر ۲)

بررسی سیستماتیک کنی جنوبی کوه‌دشت
فعالیت میدانی در این بررسی شامل بازدید از محوطه در چند مرحله ، عکاسی و مستند سازی، نقشه برداری، شبکه بندی و علامتگذاری، نمونه برداری، جمع آوری و انتقال مواد فرهنگی به پایگاه، شستن و ثبت و ضبط مواد فرهنگی، عکاسی و طراحی از یافته های فرهنگی و در نهایت بازگرداندن یافته ها به محوطه که شرح کامل هر یک از این مراحل در ادامه به طور مفصل توضیح داده خواهد شد. از محوطه

منازل مسکونی کوه‌دشت، به سمت مادیان رود به جریان می‌افتد، با پیچ و خم‌هایی از ۱۰۰ متری شمال و شمال‌شرقی تپه می‌گذرد. چشمه معروف به کنی- جونی که چندین سال است خشک شده است، در فاصله ۲۰۰ متری غرب تپه قرار دارد، که مهمترین منبع آبی شرب مورد استفاده ساکنان منطقه در گذشته بوده است. مسیل این چشمه از حاشیه های شمال غربی و شمال تپه با پیچ و خم هایی نهایتاً به رودخانه خشک آزادبخت پیوند خورده است. متاسفانه اکنون دهانه این چشمه خشک در زیر یکی از پیچ های جاده ارتباطی ضرونی و آزادبخت به شهر کوه‌دشت قرار گرفته است. محوطه کنی جنوبی جنوبی تقریباً بیضی شکل بوده و دارای ۶۹۰۰ متر مربع مساحت می‌باشد. بر اساس پراکندگی مواد فرهنگی دارای طول حدود ۹۲ متر در جهت شمالی- جنوبی و عرض حدود ۷۵ متر در جهت شرقی غربی می‌باشد. ارتفاع تپه به خاطر داشتن زیرساخت طبیعی در قسمت غربی و شرقی حدود ۶ متر و در قسمت شمالی بیش از ۱۰ متر و با شیب تند است، با زمین- های قسمت جنوبی حدود ۱/۵ متر بلندتر می‌باشد. جمع آوری قطعات سنگی، به همراه شخم زدن‌های عمیق پی در پی برای امور کشاورزی، موجب مخدوش شدن، و کم شدن ارتفاع تپه گردیده است. در سطح تپه قطعات سفالی به همراه قطعات آجری و سنگی به وفور پراکنده است. لازم به ذکر است، به هنگام فعالیت‌های میدانی، قسمت شرقی و شمال شرقی تپه در زیر سطح کشت قرار داشت که نه تنها خاک

چرخ ساز بودن این سفالها وجود دارد اینکه آثار چرخ سفال در برخی سفالها دقیقا بصورت خیلی مشخص نمایان نیست اما آثار خطوط چرخ سفالگری رو میتوان دید. شاید استفاده از صیقل به عنوان تزئین باعث تردید در نوع استفاد از چرخ سفالگری در سفالهای دوره ایلام قدیم در این تپه می شود (نمودار ۲).

کیفیت ساخت: با مطالعه سفالهای شاخص بدست آمده از کنی جونی جنوبی مشخص گردید که سفال دوره ایلام قدیم در این محوطه از لحاظ کیفیت ساخت به ۳ دسته تقسیم کلی می شود. بطوریکه از ۳۱۶ سفال شاخص دوره ایلام قدیم ۲۰۴ قطعه (۶۵ درصد) دارای کیفیت ساخت ظریف هستند، ۸۰ قطعه (۲۵ درصد) دارای کیفیت متوسط که بنام سفال معمولی ایلام قدیم نامگذاری شد. ۳۲ قطعه (۱۰ درصد) سفال های شاخص بدست آمده از دوره ایلام قدیم در کنی جونی جنوبی دارای کیفیت خشن هستند. سفال خشن از لحاظ کیفیت ساخت خود به دو گروه تقسیم می شود:

الف: سفال خشن قرمز ب: سفال خشن نخودی
سفال خشن نخودی اغلب دارای ذره ات سفید رنگ در خمیره سفال هست (نمودار ۳)

کیفیت پخت: از مجموع ۳۱۶ سفال شاخص دوره ایلام قدیم کنی جونی جنوبی مشخص گردید که ۲۶۶ قطعه (۸۴ درصد) کل سفال شاخص دارای میزان پخت کافی بود و ۲۶ قطعه سفال (۲۶ درصد) کل سفال شاخص دوره ایلام قدیم دارای پخت بیش از

کنی جونی در چندین مرحله بازدید به عمل آمد. در این بازدید ها کروکیهای دستی، عکاسی و مستند سازی از محوطه صورت پذیرفت. با طبقه بندی گونه های سفالی از تمامی آنها عکاسی شد، آنگاه سفالهای مشابه از لحاظ گونه ای نمونه برداری شده و برای طراحی انتخاب شدند. برای طبقه بندی سفالهای جمع آوری شده از سطح محوطه متغییرهایی لحاظ شدند که عبارتند از: بر مبنای تکیک ساخت، بر مبنای رنگ خمیره، بر مبنای رنگ پوشش، بر مبنای نوع قطعه، بر مبنای نوع تزئین.

مطالعه سفال های محوطه کنی جونی جنوبی

از مجموع ۳۱۶ سفال شاخص بدست آمده از بررسی روشمند کنی جونی جنوبی مربوط به دوره ایلام قدیم، بر اساس نوع قطعات لبه سفال با ۲۶۶ قطعه و معادل ۸۴ درصد از به خود اختصاص می دهد. به ترتیب قطعات کف با ۴۳ قطعه (۱۴ درصد)، بدنه ۴ قطعه (۱ درصد) و دسته ۳ عدد (۱ درصد) مجموع سفال شاخص دوره ایلام قدیم حاصل از بررسی روشمند کنی جونی جنوبی را در بر می گیرد (نمودار ۱).

نوع ساخت: با مطالعه دقیق سفال دوره ایلام قدیم کنی جونی جنوبی مشخص شده این سفالها به دو روش دست ساز و چرخ ساز ساخته شده اند در کل از ۳۱۶ سفال شاخص دوره ایلام قدیم ۲۹۲ قطعه (۹۲ درصد) سفالها دست ساز و ۲۴ قطعه (۸ درصد) سفالها چرخ ساز هستند. اما نکته ای در ارتباط با

گونه شناسی سفال‌های دوره ایلام قدیم.....

کنی جونی جنوبی از شاموت مواد آلی مشخصا کاه ساخته شده اند (نمودار ۵)

اندازه سفال: با اندازه گیری قطر ۲۸۹ قطعه کف و لبه سفال دروره ایلام قدیم بدست آمده از بررسی کنی جونی جنوبی ۸۳ قطعه (۲۹ درصد) ظروف کوچک و ۱۳۰ قطعه (۴۵ درصد) متعلق به ظروف متوسط و ۷۶ قطعه (۲۹ درصد) سفال دوره ایلام قدیم متعلق به ظروف بزرگ می باشند. (نمودار ۶)

تزیینات سفال: بطور کلی سفالهای شاخص دوره ایلام قدیم کنی جونی جنوبی ساده و غیر منقوش هستند اما اکثر سفال این دوره دارای صیقل برآقی هستند بطور که از مجموع ۳۱۶ سفال شاخص بدست آمده از بررسی کنی جونی جنوبی ۱۸۰ قطعه (۵۵ درصد) دارای تزیین صیقلی بوده که بیشتر بیرون ظرف و گاهی بیرون ظرف به همراه لبه داخلی ظرف و به ندرت داخل ظرف دارای صیقل هستند. با بررسی و مطالعه سفالهای شاخص بدست آمده از کنی جونی جنوبی مشخص گردید که بر روی بدنه برخی ظروف آثار پارچه دیده می شود که در بین سفال شاخص ۴ قطعه (۱ درصد) از سفال دارای نقش پارچه مشاهده شد. تنها ۱ قطعه (۱ درصد) سفال منقوش از محوطه کنی جونی جنوبی بدست آمد که نقش بصورت خطوط موازی قهوه ای رنگ است. ۱۴۰ (۴۳ درصد) قطعه از مجموع سفال های شاخص این محوطه بدون هیچ گونه تزیینی هستند. تنها ۱ نمونه (۱ درصد) نقش کنده در کف قطعه ای از سفال این محوطه بدست آمد. (نمودار ۷)

حد و ۲۴ قطعه سفال (۸ درصد) کل سفال شاخص دوره ایلام قدیم از پخت ناکافی برخوردار بودند (نمودار ۴)

ماده افزوده: شاموت (ماده چسباننده) استفاده در سفال ایلام قدیم کنی جونی جنوبی شامل سه گروه عمده یعنی آمیزه کانی، آمیزه آلی (گیاهی)، مواد ترکیبی است. اما گروه بزرگی از سفالهای دوره ایلام قدیم این تپه بدون استفاده از هیچ شاموتی ساخته شده اند که در نوع خود بسیار جالب و میتواند در ارتباط با نوع منابع خاک قرمز کشف شده در نزدیکی کنی جونی جنوبی باشد. به این صورت احتمالا در این دوره برخی از سفالهای ظریف رو با نوعی خاک رس قرمز رنگ که بصورت طبیعی در منطقه وجود داشته، ساخته شده است و به خاطر چسبندگی زیاد این نوع خاک از هیچ شاموتی استفاده دیگر در این نوع سفال نشده است. قطعیت این فرضیه منوط به آزمایشات نوع خاک رس قرمز و همچنین سفال های دوره ایلام قدیم در کنی جونی جنوبی هست. بطور کلی با مطالعه ۳۱۶ سفال شاخص دوره ایلام قدیم کنی جونی جنوبی بیشتر از نیمی از سفالها بدون شاموت ساخته شده اند که ۱۷۲ قطعه (۵۵ درصد) از کل سفال شاخص را شامل می شود. ۱۱۸ قطعه (۳۷ درصد) سفال از شاموت مواد کانی بطور مشخص شن ریز و دانه های خیلی ریز شن به رنگ سفید ساخته شده اند و ۱۹ قطعه (۶ درصد) سفال از مواد ترکیبی بطور مواد آلی و مواد کانی بصورت مشترک ساخته شده اند و تنها ۵ قطعه (۲ درصد) سفالهای دوره ایلام قدیم

بحث و نتیجه گیری

با پیدایش شیوه ساخت سفال منقوش گودین III، شاهد حضور مواد فرهنگی مرحله III در سراسر محدوده زاگرس مرکزی تا دشت شوشان می باشیم. سفال منقوش یکرنگ شوش D c-d/IV_A در سرزمین شوشان، همان سفال گودین III است. چگونگی توزیع سفال این مرحله، یک حلقه ی ارتباطی را میان جاده ی خراسان بزرگ در سرزمین های پست و بلند شوشان نشان می دهد (Henrickson 1986: 21). همچنانکه که در قلعه زینل نیز دیده می شود، مواد فرهنگی مرحله III در ۱۱ محل در دره سیمره شناسایی شده است (مظاهری، ۱۳۸۸: ۲۷۹). در منطقه رومشکان در شمال سیمره، سفال دوره گودین III در چغاسبز، میرولی، کمترلان I و کمترلان II به دست آمده است (Henrickson 1986: 14-15). همزمان با دوره III گودین، شاهد جدایی شوش از سرزمین های بلند و نزدیک شدن به دشت میانرودان آکدی هستیم (Ibid 1987_a: ۲۰۹). مواد فرهنگی این دوره از گودین در دو مکان در منطقه سیمره شناسایی شده است (مظاهری، ۱۳۸۸: ۲۸۱). در منطقه رومشکان در شمال سیمره، سفال دوره گودین III در چغاسبز، کمترلان I و کمترلان II به دست آمده است (Henrickson 1986: 14-15). در این هنگام، رابطه سرزمین های بلند با دشت شوشان قطع می گردد و گمان می رود آکدی ها برخی از دره های بیرونی زاگرس را نیز تحت تصرف داشته اند. (Ibid: 23). انجام اقدامات گوناگون برای چیرگی بر جنوب

تنوع رنگ خمیره: سفالهای کنی جونی جنوبی نخودی، قرمز، قهوه ای و خاکستری می باشد. بیشتر سفالها از نظر رنگ خمیره مربوط به سفالهای دارای خمیره قرمز هستند. از نظر تعداد، رنگ خمیره نارنجی شامل ۱۴۹ قطعه (۴۷ درصد)، قرمز ۸۲ قطعه (۲۶ درصد)، قهوه ای ۲۸ قطعه (۹ درصد)، قهوه ای سوخته ۲۳ قطعه (۸ درصد) رنگ زرد ۱۳ قطعه (۴ درصد) رنگ خاکستری ۱۰ قطعه (۳ درصد) رنگ سبز ۷ قطعه (۲ درصد) و رنگ قهوه ای سوخته ۴ قطعه (۱ درصد) است. (نمودار ۸)

رنگ پوشش: سفالها از تنوع جالب توجهی برخوردار است. در مطالعه این متغیر، رنگ پوشش جداره درونی و بیرونی جداگانه مورد بررسی قرار گرفت که در زیر به بررسی آن می پردازیم:

رنگ پوشش درون: قرمز ۷۹ قطعه (۲۵ درصد)، نارنجی ۱۲۳ (۳۹ درصد)، خاکستری ۱۹ قطعه (۶ درصد)، قهوه ای ۴۲ قطعه (۱۳ درصد)، سبز ۸ قطعه (۳ درصد)، زرد ۱۳ قطعه (۴ درصد)، نخودی ۱۲ قطعه (۴ درصد)، قهوه ای سوخته ۲۰ قطعه (۶ درصد) است (نمودار ۹)

رنگ پوشش بیرونی: قرمز ۸۸ قطعه (۲۸ درصد)، نارنجی ۹۹ قطعه (۳۱ درصد)، خاکستری ۳۴ قطعه (۱۱ درصد)، قهوه ای ۳۷ قطعه (۱۲ درصد)، سبز ۱ قطعه (کمتر از ۱ درصد)، زرد ۱۴ قطعه (۴ درصد)، نخودی ۱۸ قطعه (۶ درصد)، قهوه ای سوخته ۲۵ قطعه (۸ درصد) است (نمودار ۱۰)

III؛ به دست نیامده و در این دوره شاهد ترویج مواد فرهنگی سرزمین‌های پست شوشان و میانرودان در دره ی سیمره هستیم، در حالیکه در محدوده رومشکان سفال مرحله گودین III؛ در چغاسبز یافت شده است (Henrickson 1986: 14-15). این دوره در دشت شوشان به نام شیماشکی شناخته می شود که سفال‌های این دوره در شوشان، دهلران و میانرودان رایج بوده است. در این زمان ارتباط دره ی سیمره با سنت سفال منقوش یکرنگ گودین III که در مناطق بلند شمالی رایج بوده از هم گسیخته می - شود و دره ی سیمره به محدوده توزیع سفال‌های دوره شیماشکی دشت شوشان پیوسته و به حوزه فرهنگی متأثر از سرزمین‌های پست، وصل شده است. این مرحله با دوره‌های اور III و اوایل ایسین - لارسا در میانرودان همزمان می باشد. از فرمانروایی شولگی تا هنگام سلطه ایبی سین، شوش استانی از قلمرو حکمرانی اور III بوده است. برخورد با نهادهای حکومتی سرزمین‌های بلند، به دو گونه مسالمت‌آمیز و یا نظامی، در نوشته های موسوم به متون نامه‌رسان و سالنامه‌های سلسله اور III گزارش شده است (Ibid 1987a: ۲۱۱). به احتمال بسیار درگیری پادشاهان سلسله اور III با مراکز سیاسی بخشهای بیرونی سرزمین‌های بلند مانند زاب‌شالی، موجب شده تا شاهد کم بودن مواد فرهنگی گونه گودین III؛ در دره‌های جنوبی زاگرس مرکزی و نبود این مواد فرهنگی در بخش هایی مانند دره ی سیمره باشیم (Ibid 1986:24). پس از دوره شیماشکی دره

غرب ایران، گذشته از این که منجر به اشاعه فرهنگ میانرودانی در بخش‌هایی از مناطق زیر سلطه آنها شد، موجب شد بعضی از آن نواحی به ویژه شوش را مستقیماً به دنیای سیاسی آکدی‌ها وصل نماید. از نگاه شیوه ساخت سفال، شوش به روش تزیین سفال میانرودان گرایش یافته و در دوره IV_B گونه های سفال مرسوم آکدی، جانشین گونه‌های بومی سفال شوش گردیده است (پاتس، ۱۳۸۵: ۱۷۳ و ۱۷۸). در تعدادی از گورستان‌های آبدانان (پشتکوه) مانند کزاب و دروند نیز مواد فرهنگی پایان دوره ی آکد با تاریخ ۲۱۰۰ - ۲۳۰۰ ق.م به دست آمده است (Vanden Berghe 1973: 208). برپایه منابع نوشتاری، شوش در این دوره یک شهر مرزی بوده که به گونه ای متناوب زیر سلطه مراکز سیاسی ساکن در کوهستان‌ها شامل اوان و شیماشکی و قدرت های میانرودانی مانند آکد و سلسله اور III بوده است. در اسناد باستان شناختی به تاثیر این تغییرات تا حدودی اشاره شده است (Carter 1998:317-318). داده های باستان‌شناسی بیانگر اینست که در میانه های هزاره سوم ق.م که به تدریج، از ارتباط شوش با مناطق بلند کاسته می شود، این شهر در ادامه حیات خود از میانرودانی‌ترین شهرهای ایلامی به ایلامی‌ترین شهرهای میانرودانی در میانه های هزاره سوم ق.م مبدل شده است و تا پایان هزاره دوم ق.م در این حالت بوده است (Ibid 1980:31). در بررسی‌های دره ی سیمره، متفاوت از دیگر مرحله های گودین III، مواد فرهنگی مرحله ی گودین

را به دو گروه تقسیم نموده اند. با اینکه بازه زمانی اشاره به نام شیماشکی در متون تاریخی نزدیک به پانصد سال (۱۴۵۰ - ۲۰۴۰ ق.م) است، تقریباً سه چهارم موارد کاربرد آن مربوط به محدوده زمانی ۱۰۰ساله پشاهی اور (2018 - 1911 III ق.م) می باشد. (همان: ۲۰۵). حاکمان اور III افزون بر تسلط بر شوش، با سایر مناطق مانند انشان و همسایگان در فلات ایران به شیوه الگوی ازدواج فردی سلسله با مقام های شاخص بومی، در ارتباط بوده اند (پاتس، ۱۳۸۵: ۲۰۵). در شرایطی که پادشاهان حکومت اور III تلاش می کردند تا به شیوه ازدواج بین سلسله-های حکومتی به همبستگی با بزرگان مرهشی، انشان، باشیم و زبشلی استحکام بخشند، شیماشکی با رهبری یک ائتلاف قدرتمند و جنگجو (همان: ۲۲۵) در نهایت به حکومت اور III پایان می دهد. (مجیدزاده، ۱۳۷۰: ۱۱).

از نظر توالی فرهنگی استقرار اصلی در کنی جونی جنوبی متعلق به دوره ایلام قدیم هست همچنین با توجه به شباهت برخی سفالها با فرم سفالها دوره بانس، احتمالاً کنی جونی جنوبی مربوط به اواخر دوره ایلام قدیم هست و پراکنش یافته های فرهنگی نشان دهنده تمرکز سکونت در مرکز تپه هست.

بررسی سفالهای دوره ایلام قدیم کنی جونی جنوبی به شناخت بیشتر از سفال های این دوره انجامید. به طوری که با پایان این بررسی می توان چندین شاخصه جدید برای سفال دوره ایلام قدیم تعریف کرد:

سیمره مجدداً به سنت سفالگری رایج در نواحی بلند زاگرس مرکزی پیوسته و سفال گونه مرحله گودین III، در قلعه زینل و ۱۲ محل دیگر بدست آمده است (مظاهری، ۱۳۸۸: ۲۸۴).

با بررسی چگونگی توزیع و شیوه ساخت سفال گودین III درمی یابیم که سفال مرحله گودین III رایج تر و گسترده از سفال دیگر مرحله های گودین III در محدوده زاگرس مرکزی است (همان: ۱۴۵). این مرحله با دوره سوکالماخ در شوش همزمان بوده است (Henrickson 1987a: ۲۱۲). هنریکسون در تفسیر یافته های این دوره اینگونه روایت می کند: اوج یکپارچگی منطقه ای که در توزیع سفال های مرحله گودین III مشاهده می گردد، همزمان با همبستگی سیاسی سرزمین های شیماشکی است که در متون آغازین هزاره دوم ق.م دیده شده است، همسانی پدیده باستان شناسی یکنواختی سفالها و افزایش آشکار محدوده زیستگاه های این دوره را با شیماشکی تاریخی؛ نمی توان بر اساس داده های غیر نوشتاری ثابت نمود. با این وجود در آغاز هزاره دوم ق.م بیشتر بخش های مرکزی غرب ایران به یکپارچگی اجتماعی-اقتصادی و شاید سیاسی چشمگیری می رسد. این موضوع بیانگر پیشرفت هایی در گردآوری داده های باستانی مراکز غربی ایران است که ممکن است نشان دهنده دوره شیماشکی باشند» (همان).

درباره مکان یابی شیماشکی نظریه های گوناگونی ارائه شده که نیکنامی و رفیعی نظریه های مطروحه

گونه شناسی سفال‌های دوره ایلام قدیم.....

بطور کلی سفال این دوره به سه گروه ظریف، متوسط یا معمولی و خشن تقسیم می‌شود و خود سفال خشن به دو نوع سفال خشن قرمز ایلام قدیم و سفال خشن نخودی تقسیم می‌شود. ظروف ظریف ایلام قدیم دارای صیقل غلیظ به رنگ قرمز در بیرون ظروف و گاهی لبه داخلی ظروف دارای صیقل هست. سفال خشن قرمز ایلام قدیم بیشتر دارای شن ریز و به رنگ قرمز است. ظروف خشن نخودی دارای خمیره اغلب نخودی گاهی نخودی مایل به سبز با ذرات شن سیاه می‌باشند. ساخت سفال ایلام قدیم کنی جونی جنوبی به دو روش چرخ ساز و دست ساز هستند. سفالهای این دوره دارای پخت کافی و اکثراً بدون شاموت از نوعی خاک رس قرمز رنگ آماده در منطقه ساخته شده اند. بیشترین ظروف دوره ایلام قدیم کنی جونی جنوبی دارای خمیره و پوشش درونی و بیرونی به رنگ نارنجی و قرمز و اندازه ظروف بیشتر متوسط و دارای فرم دهان باز که بیشتر کاسه ها را شامل می‌شوند. همچنین درون برخی از سفالهای دوره ایلام قدیم نقش پارچه وجود دارد و در این دوره احتمالاً سفالگر نشانه محل کارگاه خود را بر کف برخی ظروف حک می‌کرده است.

منابع

ر. بدلر، وریجینیا. ۱۳۸۹. گاهنگاری مواد فرهنگی اوروک در گودین تپه- زاگرس مرکزی ایران- و اشاره هایی به برهم کنش فرهنگ های بومی و غیر بومی، ترجمه محمد کرمی، مجله باستان شناسی ایران

(۱) تهران، موسسه بین المللی مطالعات گردشگری و هشت مینا.

-پاتس، دنیل، تی (۱۳۸۵)، باستان شناسی ایلام [ترجمه زهرا باستی]، انتشارات سمت، تهران.
کارترا، الیزابت، «شوش شهر شاهی»، در شوش و جنوب غربی ایران، تاریخ و باستان شناسی، مجموعه مقالات گردهمایی بین المللی شوش و سمینار باستان شناسی بلو، [ترجمه هایده اقبال]، مرکز نشر دانشگاهی و انجمن ایران شناسی فرانسه، تهران، ۱۳۷۶، صص: ۷۱-۸۷.

علیزاده، عباس، «نقد و معرفی کتاب حفریات هفت- تپه»، مجله باستان شناسی و تاریخ، سال ششم، شماره پیاپی ۱۱ و ۱۲، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۱، صص ۷۸ - ۸۲.

-مجیدزاده، یوسف (۱۳۷۰)، تاریخ و تمدن ایلام، مرکز نشر دانشگاهی، تهران.

-مظاهری، خداکرم (۱۳۸۵)، گزارش فصل دوم بررسی و شناسایی باستان شناسی دره سیمره، آرشیو جهاد دانشگاهی واحد استان ایلام (منتشر نشده).

-مظاهری، خداکرم (۱۳۸۸)، تبیین گستره جغرافیایی فرهنگ عصر مفرغ (گودین III) در زاگرس مرکزی و سنجش عوامل مؤثر در نفوذ آن به دره سیمره در استان ایلام، رساله دکتری باستان شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، به راهنمایی دکتر حسن طلائعی (منتشر نشده).

-نیکنمایی، کمال الدین و بابک رفیعی علوی، «چرا جای نام شیماشکی احتمالاً نمی‌تواند در منطقه کرمان

-Henrickson, R., 1987_a. Godin III and the chronology of central western Iran circa 2600-1400 B.C., in Hole, F., (ed.), *The Archaeology of western Iran*, Washington DC: Smithsonian Institution Press, 205-227.

-Henrickson, R., 1987_b. The Godin III chronology for central western Iran 2600-1400 B.C., *Iranica Antiqua*, XXII: 33-117.

-Vanden Berghe, L. 1973. Pusht- I kuh, Luristan", *Iran*, XI: 207-209.

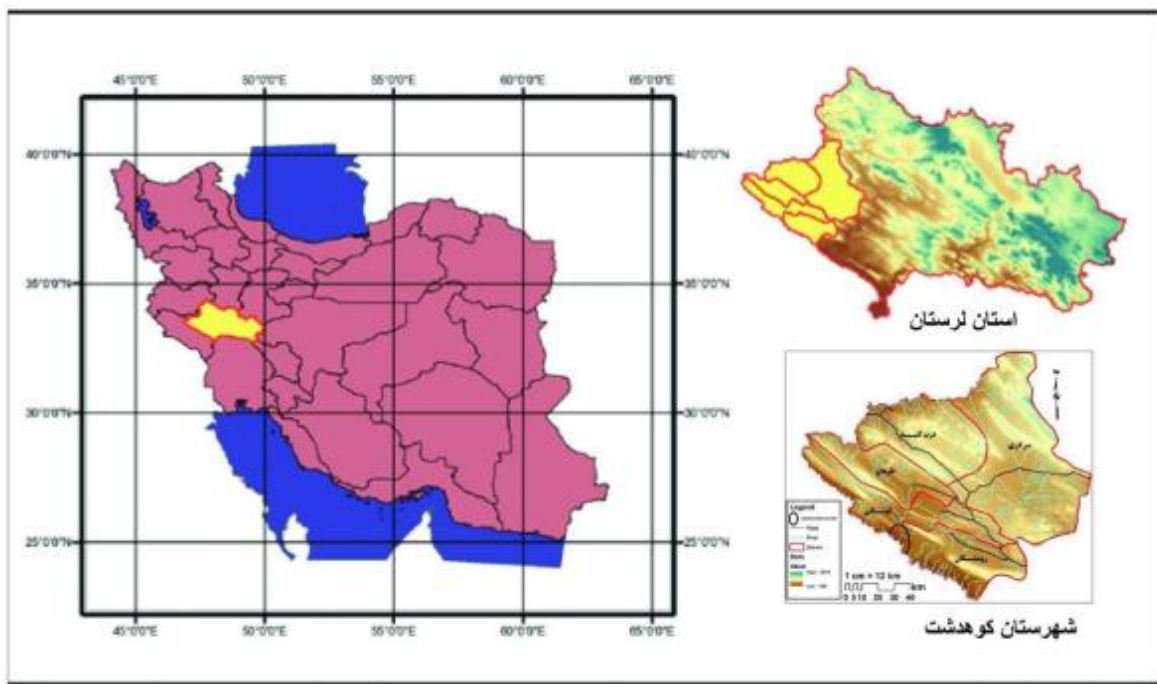
-Wright, H. 1981. *An early town on the Dehluran plain*, excavations at Tepe Farukhabad, Memoirs of the Museum of Anthropology, University of Michigan, No. 13.

قرار داشته باشد»، مجله مطالعات باستان‌شناسی، سال اول، شماره نخست، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ۱۳۸۸، صص: ۱۹۹ – ۲۱۵.

-Carter, E., 1980, Excavation in Ville Royale at Susa: the third millennium B.C., Occupation, *DAFI*, 11:1-134.

-Carter, E., 1998. The archaeology of Ilam, *Encyclopaedia Iranica*, 8, Fasc. 3: 313-325.

-Henrickson, R., 1986. A regional chronology on Godin III cultural development in central western Iran", *Iran*, XXIV: 1-57.

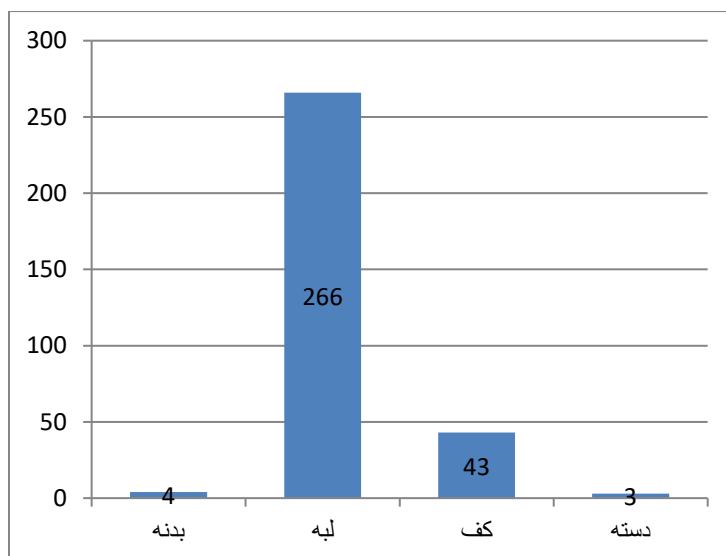
نقشه شماره ۱: موقعیت جغرافیایی شهر کوهدشت (نگارندگان ۱۳۹۵)

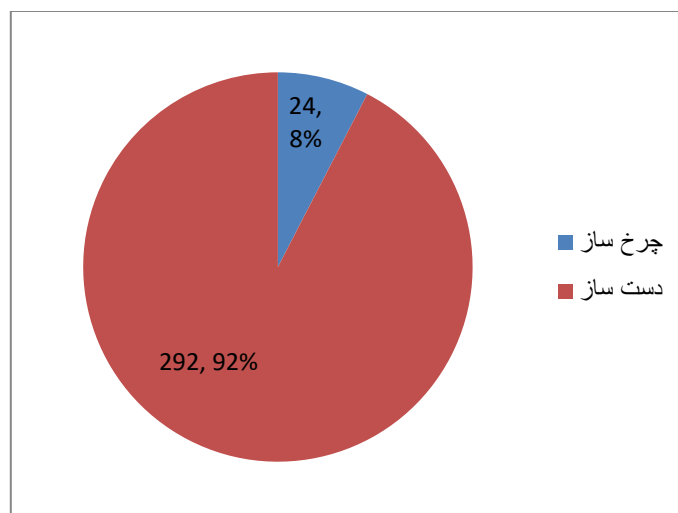
تصویر ۱ - محوطه کانی جونی (نگارندگان ۱۳۹۵)

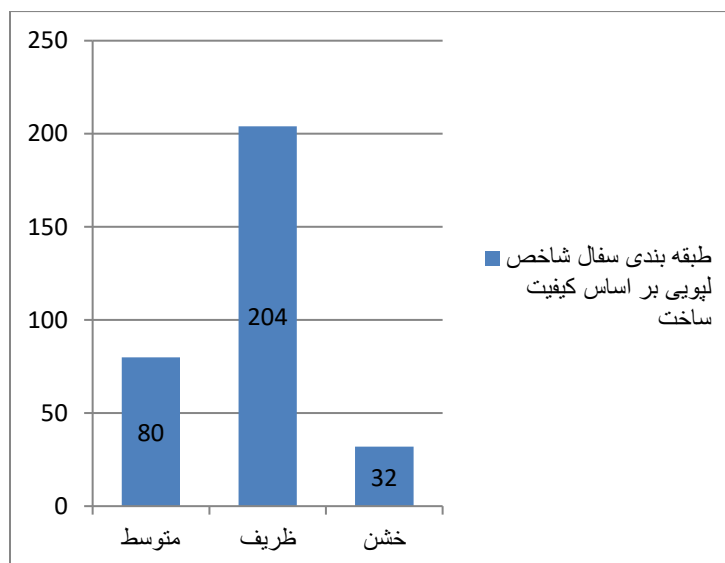
تصویر ۲- آثار سطحی محوطه کنی جونی جنوبی (نگارندگان ۱۳۹۵).

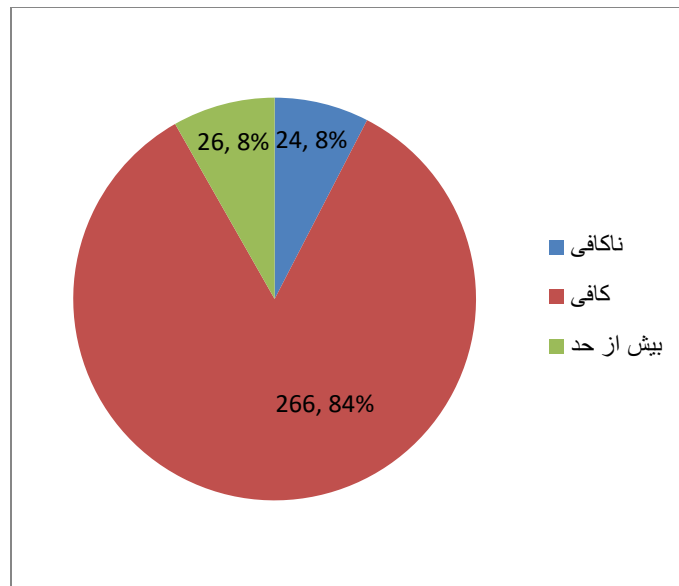
نمودار ۱- درصد فراوانی در اساس نوع قطعه (نگارندگان ۱۳۹۵)

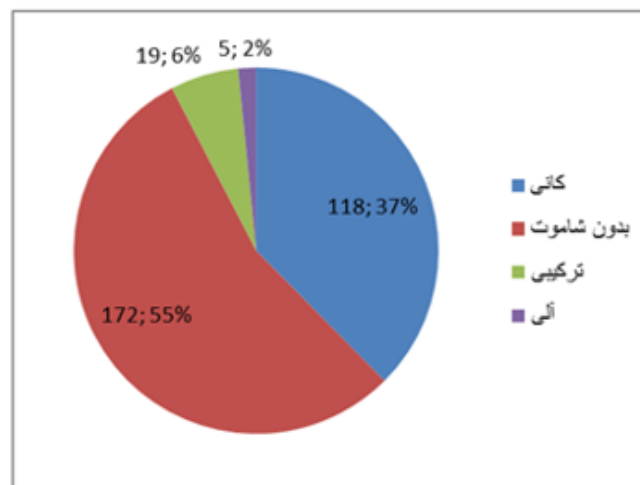
نمودار ۲- نمودار نوع ساخت سفال (نگارندگان: ۱۳۹۵).

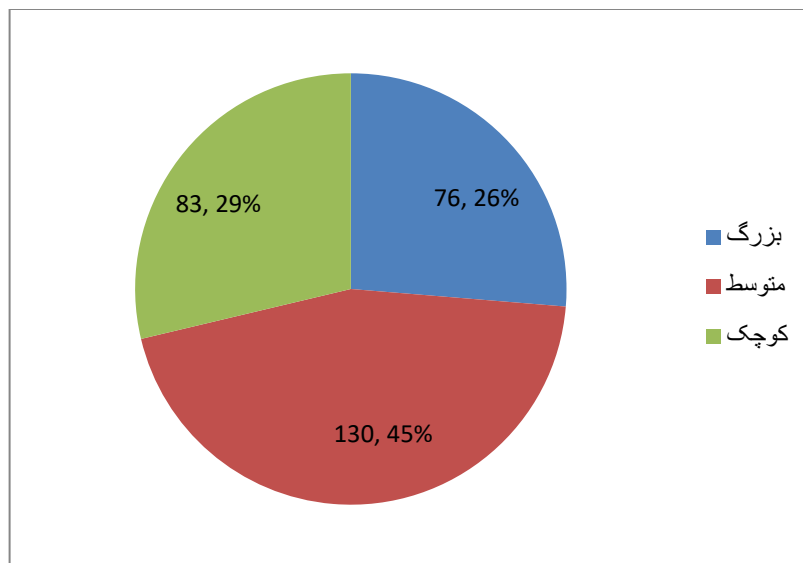
نمودار ۳- طبقه بندی کیفیت ساخت (نگارندگان: ۱۳۹۵).

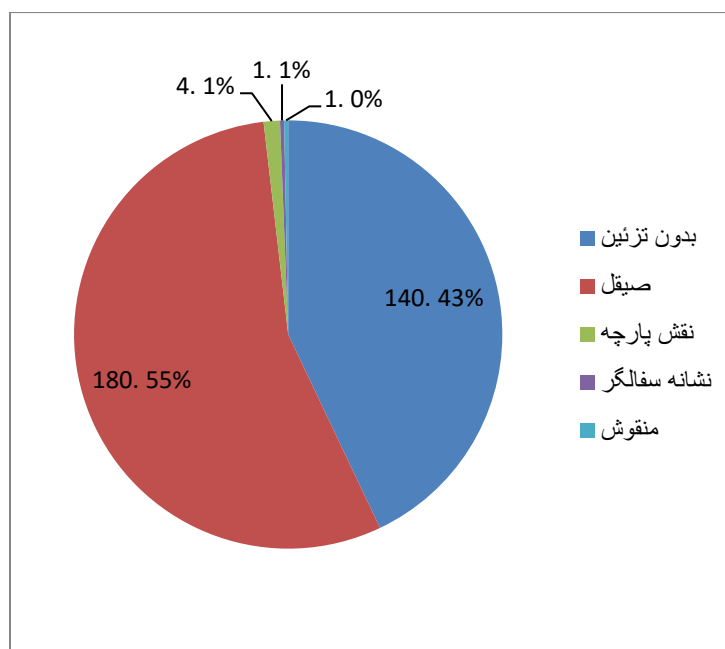
نمودار ۴- نمودار کیفیت پخت سفال (نگارندگان: ۱۳۹۵).

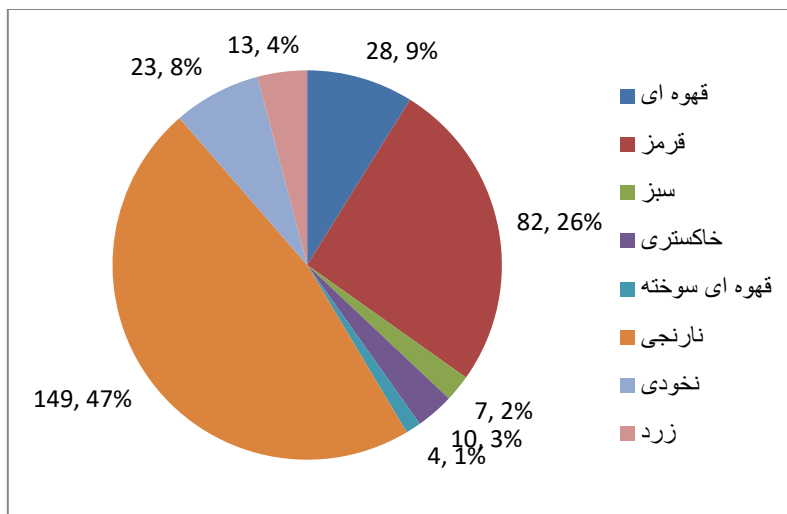
نمودار ۵- درصد فراوانی ماده نوع ماده افزوده (نگارندگان: ۱۳۹۵)

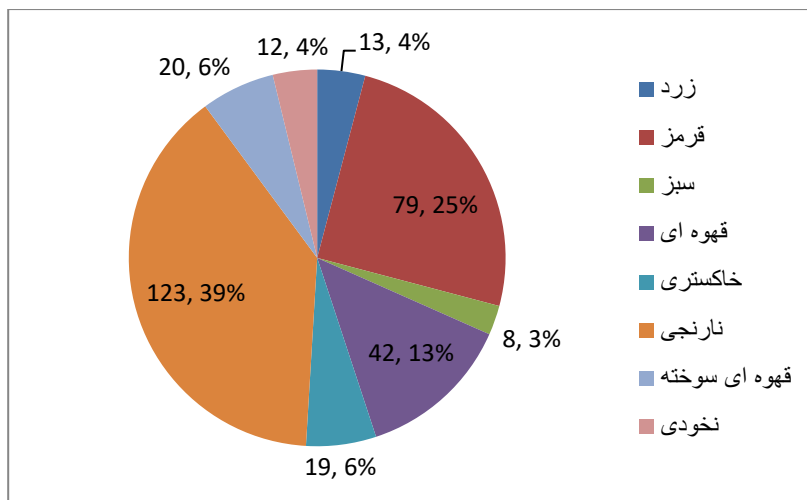
نمودار ۶- درصد فراوانی اندازه سفال (نگارندگان: ۱۳۹۵).

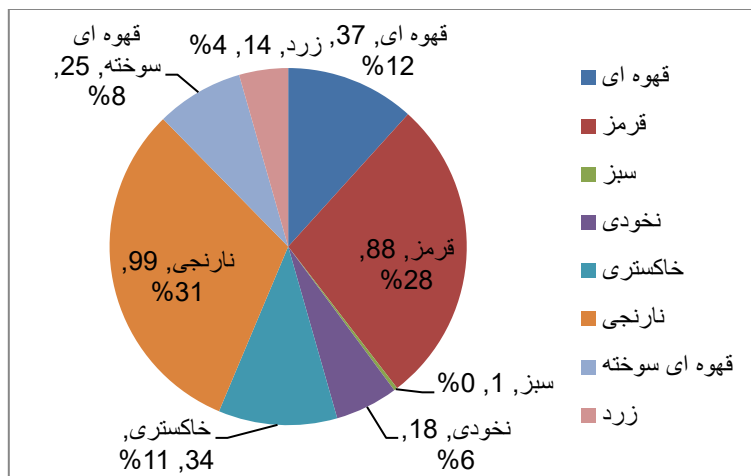
نمودار ۷- نمودار تزئینات سفالها (نگارندگان: ۱۳۹۵).

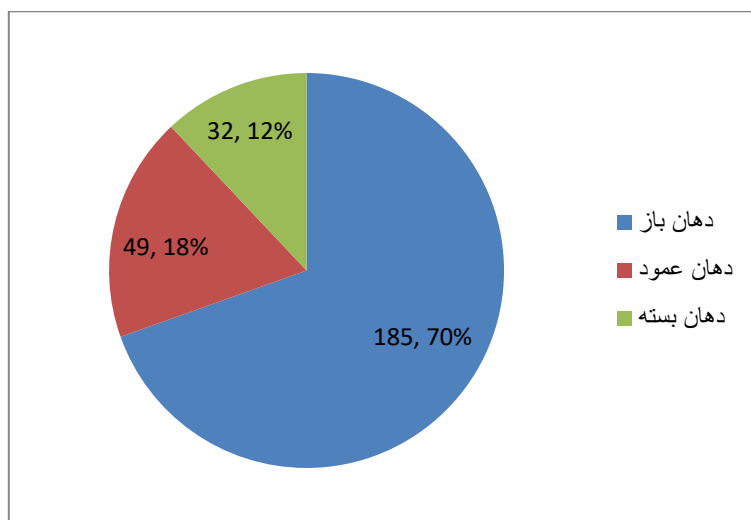
نمودار ۸- درصد فراوانی رنگ خمیره سفال (نگارندگان: ۱۳۹۵).

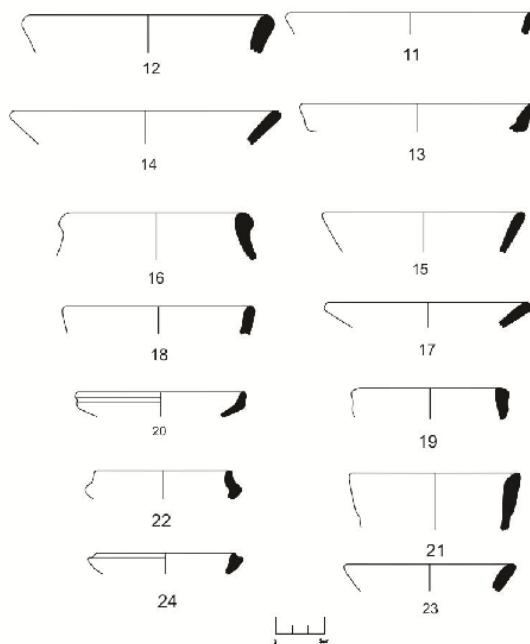
نمودار ۹- درصد فراوانی رنگ پوشش دورنی سفال (نگارندگان: ۱۳۹۵).

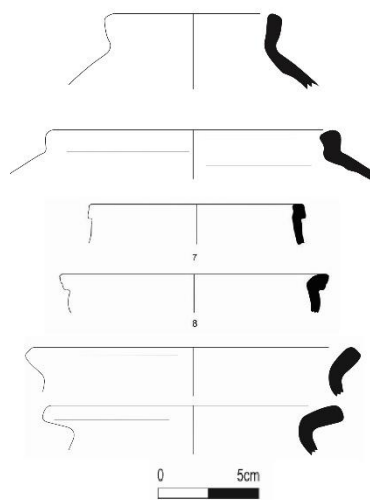
نمودار ۱۰- درصد فراوانی رنگ پوشش بیرونی سفال (نگارندگان: ۱۳۹۵).

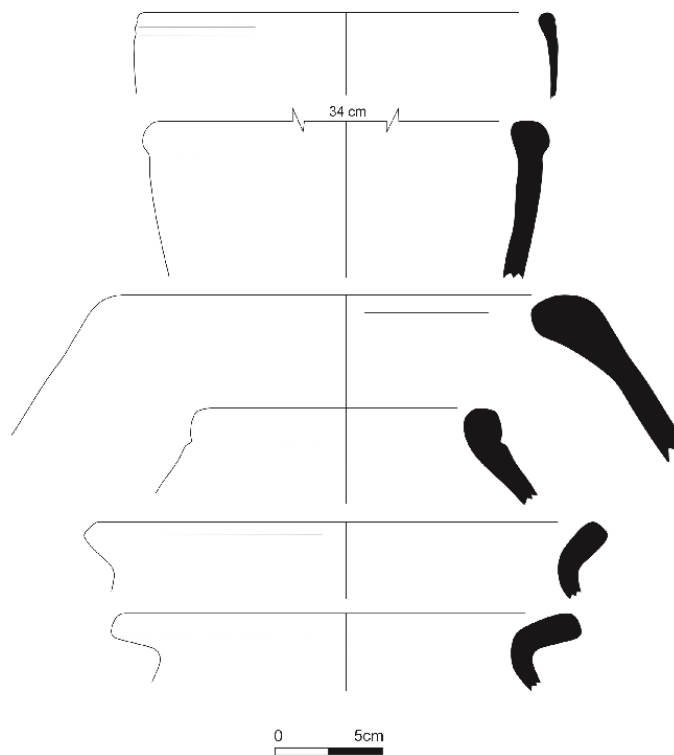
نمودار ۱۱- درصد فراوانی فرم سفالها (نگارندگان: ۱۳۹۵).

طرح ۱- کاسه ها کنی جونی (نگارندگان: ۱۳۹۵).

طرح ۲- نمونه سفالهای با فرم ظروف دهان عمود محوطه کنی جونی (نگارندگان: ۱۳۹۵).

طرح ۳- نمونه سفالهای با فرم دهان بسته محوطه کنی جونی (نگارندگان: ۱۳۹۵).

طرح ۴- نمونه سفالهای با فرم کوزه های دماغ دار محوطه کنی جونی (نگارندگان: ۱۳۹۵).